

תקצירי המאמרים

יאן גרבובסקי ושירה קליין

הסילוף המכוון של תולדות השואה בוויקיפדיה

המאמר חושף את הסילוף השיטתי והמכוון של תולדות השואה בוויקיפדיה האנגלית, האנציקלופדיה הגדולה בעולם. בעשור האחרון קבוצה של עורכים מסורים לעניין מפיצה במרץ בוויקיפדיה גרסה מסולפת של ההיסטוריה, גרסה שמקדמים לאומנים פולנים ימניים שמטייחים את התפקיד של החברה הפולנית בשואה ומחזקים סטריאוטיפים על יהודים. בשל עבודתה הקנאית של קבוצה זו, ערכי ויקיפדיה על השואה בפולין ממעיטים בערך האנטישמיות הפולנית, מנפחים את תפקיד הפולנים בהצלת יהודים, ורומזים שרוב היהודים תמכו בקומוניזם וקשרו קשר עם הקומוניסטים לבגוד בפולנים (*Żydokomuna*), בולשביזם יהודי). כמו כן הם מאשימים את היהודים ברדיפתם שלהם ומפריזים במידת שיתוף הפעולה של היהודים עם הנאצים. כדי להסביר איך הצליחו עורכים סלפנים לכפות נרטיב זה על אף מאמצייהם של עורכים מתנגדים לתקן אותו, נקטנו מתודולוגיה חדשנית. בחנו 25 ערכי ויקיפדיה שחשופים לציבור (דפים במרחב הראשי) וכמעט 300 דפים אחריים (back pages), כולל דפי שיחה, לוחות מודעות ותיקי בורות. את הבדיקה הזאת השלמנו בראיונות עם עורכים בתחום ובנתונים סטטיסטיים שנאספו בכלים של ויקיפדיה. מאמר זה תורם לחקר של זכר השואה על ידי חשיפת המנגנון הדיגיטלי המאפשר לקנאות אידיאולוגית, לדעות קדומות ולהטיות לגבור על ההיגיון ועל הדיוק ההיסטורי. בהקשר הרחב יותר, המחקר שלנו פורץ דרך חדשה בתחום מדעי הרוח הדיגיטליים, שכן הוא משמש דגם לבחינה מעמיקה של האופן שבו עורכים בוויקיפדיה מייצרים מידע ומעבדים אותו לצריכתו של שאר העולם.

גילי קאר

נרטיבים של התנגדות, פשרה מוסרית ופשיעה: העדויות של יוליה בריכטה, ניצולת רוונסבריק יוליה בריכטה, פליטה יהודייה הונגרייה, הגיעה לאי גרנזי, אחד מאיי התעלה, בשנת 1939, שנה לפני שכבשו אותו הגרמנים. סיפור קורותיה במחנה הריכוז רוונסבריק בזמן מלחמת העולם השנייה סופר במילותיה בין 1945 עד 1965 בכמה הזדמנויות, אבל עד כה לא היה ידוע בבירור איך הגיעה לרוונסבריק ואיזה תפקיד בדיוק מילאה בהיותה שוטרת במחנה. מאמר זה, המבוסס על מסמכים ארכיוניים, מנסה לפרש את הראיות ולבסס כמה עובדות הנוגעות לניצולת השואה הזאת, שהשתייכה לתחום המכונה בפיו של פרימו לוי "האזור האפור". המאמר בוחן איך הגיעה בריכטה לרוונסבריק ואיך השפיעו חוויותיה בטרם

הגיעה למחנה ובזמן שהותה בו על הדרכים השונות שבהן סיפרה את סיפורה בעשרים השנים שאחרי המלחמה. האם הייתה גיבורה לא־יהודייה של תנועת ההתנגדות או שמא פושעת יהודייה ששיקרה בנוגע למעשיה בזמן המלחמה? מאמר זה טוען שבסופו של דבר שיפוטים כאלה הם פשטניים ומטשטשים את המורכבות של סיפורי הניצולים. לעומת זאת, הניסיון להבין את השינויים שחלו עם השנים בעדותה בהתבסס על נמעני סיפורה ועל חוויותיה לפני השעות במחנה ובמהלכה מניב דרך ניתוח פורייה יותר.

נורמן דומאיר

שליטה עולמית ורצח עם: נוסח לוכנר של נאום היטלר מ־22 באוגוסט 1939 – מסמך מפתח של האידיאולוגיה הנציונל־סוציאליסטית

ב־22 באוגוסט 1939, כמה ימים בלבד בטרם פלשה גרמניה לפולין, נשא אדולף היטלר באוברזלצברג נאום חשאי נתעב לפני הגנרלים הבכירים של הוורמכט. הכתב האמריקאי לואיס לוכנר, ראש סניף ברלין של סוכנות הידיעות איי־פי, מילא תפקיד מרכזי בשמירה על נאום זה בזמן מלחמת העולם השנייה, בהפצה שלו ובפרסומו. אף שלוכנר נכח בכל משפטי נירנברג ב־1945–1946 ככתב סוכנות איי־פי, הוא לא נקרא למסור עדות בעניין נוסח זה של נאום החשאי של היטלר המכונה היום בדרך כלל "נוסח לוכנר". אף שהמסמך אומת בשנות השישים, המעיטו היסטוריונים גרמנים בחשיבות התפקיד שמילא לוכנר, ואפילו סילפו אותו.

לכן עד עצם היום הזה נוסח לוכנר אינו מוכר, אינו מוערך די הצורך או אינו מוערך נכון. מאמר זה מבקש להעריך מחדש מקור מרכזי זה, השופך אור על השקפת עולמו של היטלר ועל השאיפות הגלובליות של האידיאולוגיה הנציונל־סוציאליסטית, ולשם כך הוא משחזר בפעם הראשונה את הרקע ההיסטורי של הנאום ואת ההקשר שנישא בו. המאמר טוען שנוסח לוכנר הוא אכן הנוסח האותנטי והמהימן ביותר של נאום זה של היטלר העומד לרשותנו. רק נוסח לוכנר משקף את שתי מטרותיו הסופיות של היטלר: כיבוש העולם והשמדת כל "הגזעים הנחותים". יתר על כן, הוא מוכיח שכל הגנרלים הגרמנים הבכירים ידעו על הפשעים שתכנן היטלר לבצע נגד האנושות עוד בטרם החלה מלחמת העולם השנייה.

פאולה־גרטה ברק

גרשון קניספל ו"צעדת המוות של יהודי רומניה"

גרשון קניספל, אומן ישראלי בולט שחי ופעל שנים רבות בברזיל, האמין בערכים הומניסטיים אוניברסליים והביע בעבודותיו הזדהות עם קבוצות משולי החברה שזכויותיהן נרמסו בידי כוחות חזקים מהן. עם השנים הוא נחשף לרדיפת היהודים במלחמת העולם

השנייה, והשואה הותירה חותם מיוחד ביצירתו בארץ ובברזיל. בסוף שנות התשעים של המאה העשרים העניק האומן ייצוג לפרק בקורות יהודי רומניה בשואה אף שלא נמנה עם בני קהילתם. הוא יצר סדרה של עשרים ציורי שמן שכותרתה "צעדת המוות של יהודי רומניה" וב־2016 תרם אותה לאוסף האומנות של ארכיון בית לוחמי הגטאות. סדרה זו כמעט אינה מוכרת בארץ ובעולם. המאמר עוסק בייצוג של שואת יהודי רומניה ביצירתו זו של קניספל, נושא שלא זכה עד כה לחשיפה. לצד סקירה קצרה של התפתחות נושא השואה ביצירתו של קניספל מוצגים במאמר מקור העניין שלו בשואת יהודי רומניה וההשראה לסדרה – המפגש שלו עם זיכרונותיו של מיכאל סטיבלמן, שורד שואה יליד בסרביה. המחברת טוענת כי היכרותו של קניספל עם יצירתם של ברטולד ברכט ושל ק' צטניק השפיעה ככל הנראה על העניין שלו בסיפור האישי של סטיבלמן, ומתוך כך על העניין שלו בסיפורם של יהודי רומניה בשואה. לאחר מכן המאמר מתמקד בניתוח כמה מהעבודות בסדרה ובוחר את הקשר בין הייצוג הניתן בה לגורל יהודי בסרביה לבין עולמו האומנותי של קניספל.

על הכותבים

פאולה־גרטה ברק

פאולה־גרטה ברק היא בעלת תואר ראשון בספרות השוואתית ובספרות נורווגית ותואר שני בלימודי יהדות מאוניברסיטת באבשי־בויאי (Babeş-Bolyai), קלוז', רומניה. כמו כן היא בעלת תואר שני בלימודי ארץ ישראל מאוניברסיטת חיפה. ברומניה עבדה כתחקירנית בחברה לאיתור ולהשבה של נכסים של נספי השואה; במסגרת עבודתה עסקה במחקר היסטורי, ארכיוני וגנאלוגי על קורבנות השואה בצפון טרנסילבניה ויורשיהם. בארץ עסקה בחקר השואה ברומניה במחלקה הרומנית במשרד עורכי דין המתמחה בתביעות פיצויים של ניצולי שואה. כיום היא ארכיונאית בכירה בארכיון בית לוחמי הגטאות ושותפה בצוות של סדרת ההרצאות *Talking Memory* – סדרת הרצאות בין־לאומית מקוונת של בית לוחמי הגטאות העוסקת במגוון היבטים של השואה.

פרופ' יאן גרבובסקי

יאן גרבובסקי הוא פרופסור להיסטוריה באוניברסיטת אוטווה ועמית בחברה המלכותית של קנדה. המחקר שלו מתמקד בשואה בפולין ובייחוד ביחסים בין יהודים לפולנים במלחמה. ספרו של פרופ' גרבובסקי, ציד יהודים: בגידה ורצח בפולין בימי הכיבוש הגרמני (שראה אור בעברית בהוצאת יד ושם), זכה ב־2014 בפרס הביין־לאומי של יד ושם לספר מחקר בנושא השואה. ב־2018 הוא היה שותף לעריכה ולכתיבה של "לילה שאין לו סוף" (*Dalej jest noc*), שמהדורתו האנגלית (*Night Without End*) פורסמה בשנת 2022. ספרו האחרון, *zagładzie Żydów*, על השתתפותה של המשטרה הפולנית הכחולה בהשמדת היהודים, פורסם בפולנית במרץ 2020 ועתיד לראות אור באנגלית השנה.

ד"ר נורמן דומאייר

נורמן דומאייר הוא מרצה אורח להיסטוריה גרמנית ואירופית באוניברסיטת קרל בפראג במסגרת תוכנית DAAD. הוא למד היסטוריה, מדעי המדינה ועיתונות באוניברסיטת גטינגן (2002–2003), השלים תואר שני מחקרי באוניברסיטת קיימברידג' (2004) והגן על תזת הדוקטורט שלו במכון האוניברסיטאי האירופי (2009). ספרו הראשון, *Der Eulenburg-* (2010) *Skandal: Eine politische Kulturgeschichte des Kaiserreichs*, זכה ב־Geisteswissenschaften International Prize של התאחדות סוחרי הספרים הגרמניים

וראה אור בתרגום לאנגלית ב־2015. ספרו השני, *Weltöffentlichkeit und Diktatur. Die amerikanischen Auslandskorrespondenten im "Dritten Reich"*, ראה אור ב־2021 ויתפרסם בקרוב באנגלית. ב־2017 חשף דומאייר את שיתוף הפעולה החשאי בין סוכנות הידיעות אייפי ובין גרמניה הנאצית בשנים 1942–1945, וכעת הנושא נחקר בפרויקט נפרד.

פרופ' גילי קאר

גילי קאר היא פרופסורית חברה ומנהלת אקדמית של תחום הארכיאולוגיה ב־Cambridge Institute of Continuing Education. היא גם עמיתה ויועצת לימודים בתחום הארכיאולוגיה בקולג' סנט קתרין שבאוניברסיטת קיימברידג'. היא שותפה ב־Cambridge Heritage Research Centre, חברה בנציגות בריטניה ל"ברית הבינלאומית לשימור זכר השואה" (IHRA) וחברה בוועדה האקדמית המייעצת של *UK Holocaust Memorial and Learning Centre*. היא חיברה והייתה שותפה לעריכה של 13 מונוגרפיות וקובצי מאמרים. המונוגרפיה האחרונה שחיברה, *Victims of Nazism in the Channel Islands: A Legitimate Heritage?*, ראתה אור בהוצאת Bloomsbury Academic ב־2019. בימים אלו היא עומדת בראש פרויקט של IHRA שמבקש לנסח קווים מנחים לשימור מורשת שיסייעו להגן על אתרי שואה באירופה.

פרופ' שירה קליין

שירה קליין היא פרופסורית חברה במחלקה להיסטוריה באוניברסיטת צ'פמן, מחוז אורנג', קליפורניה. ספרה *Italy's Jews from Emancipation to Fascism* ("יהודי איטליה מאמנציפציה לפשיזם"), שראה אור בהוצאת קיימברידג', היה מועמד לפרס הלאומי לספרים יהודיים (NJBA) והוא עתיד לראות אור בתרגום לעברית. היא קיבלה מענקים רבים מקרנות שונות ובהן National Endowment for the Humanities, Memorial Barbieri Endowment ו־Foundation for Jewish Culture, USC Shoah Foundation. היא הרבתה להרצות על ויקיפדיה ופרסמה חיבורים על התועלת שסטודנטים להיסטוריה יכולים להפיק מעריכה של ערכי ויקיפדיה. מאז 2012 הנחתה 150 סטודנטים בעריכה של ערכי ויקיפדיה, וסטודנטים אלו הוסיפו לערכי ויקיפדיה 58 אלף מילים. היא בעלת תואר דוקטור בהיסטוריה ובמדעי היהדות מאוניברסיטת ניו יורק.